

5. LANGHUS OG ANDRE BOSETNINGSSPOR

INNLEDNING

Fra 1992 til 2000 ble det foretatt maskinell flateavdekking i åkeren rett utenfor gravfeltet i sør. Matjorden ble fjernet med gravemaskin, og i undergrunnen, som besto av fin, gul sand, markerte alle nedgravinger seg tydelig. De fleste årene ble ganske små arealer undersøkt som en del av et formidlingsprosjekt i samarbeid med Veienmarka ungdomsskole, jf. kapittel 3.3. Til å begynne med var det stort sett ildsteder, kokegroper og andre groper som ble avdekket; som var enkle å undersøke og dokumentere. Dette var ingen totalundersøkelse – bare en mindre del av åkeren ble avdekket, og flyfoto viser at det er flere groper skjult under pløyelaget.

I forbindelse med utgraving med skoleelever i 1994 dukket de tre første stolpehullene opp. Det ene ble snittet og datert til romertid. Stolpehullet var fylt med brent leire, og i ytterkant av stolpeavtrykket var rett oppstående biter forkullet tre etter selve stolpen. De to andre markerte seg på overflaten ved rødbrunt leire. Dette var starten på forskningsgravningene. Flere hus ble avdekket. Husene har tallbetegnelse avhengig av når de ble erkjent.

Nedenfor følger en kort redegjørelse for undersøkelsen av langhusene før de beskrives og tolkes. De blir omtalt i kronologisk rekkefølge, det vil si det eldste huset, Hus V, først, og deretter Hus I, Hus II og Hus IV. Hus III, en firestolperskonstruksjon fra middelalder, blir ikke videre omtalt, jf. kapittel 3.3. (om utgraving av en kullgrop).

Deretter blir kokegroperne behandlet siden de antas å ha en spesiell betydning, mens de øvrige, mer diffuse groper og kullflekker ikke presenteres, siden jeg ikke kan sette dem i noen meningsfylt sammenheng.

5.1. LANGHUSENE

Det første huset som ble avdekket, ble kalt Hus I. Mange arkeologer deltok i undersøkelsen av dette langhuset. Jeg vil nevne to som har hatt spesiell betydning, Wenche Helliksen og Espen Uleberg, ved at de på eget initiativ og i en travel arbeidstid med andre oppgaver introduserte «Pen Map», og sørget for elektronisk innmåling av huset. Dette ble fulgt opp ved de videre undersøkelsene. Hittil hadde vi benyttet målebånd og Pythagoras for å få rette vinkler. Den tid

var forbi. Et besøk av Trond Løken, som hadde erfaring fra atskillige jernalderlanghus fra undersøkelsene på Forsandmoen i Rogaland, var også betydningsfullt. Han gjorde oss oppmerksom på at langhuset hadde en særegen konstruksjon, som også var påvist på Forsandmoen. Et stolpepar ved sentralildstedet var trukket ut mot ytterveggen, og stolpen som var rektangulær, var plassert i husets lengderetning, mens de øvrige rektangulære stolpene var plassert på tvers. Enda mer spesielt var det at det her var *to* stolpepar som var trukket ut ved *to* ildsteder og derved skapte *to* større stolpefrie rom omkring ildstedene.

Ønsket om – og tillatelsen til – å bygge opp et hus slik det *kunne* ha sett ut i romertid (Komber og Jøssang 1998), medførte at et areal omkring ble avdekket, hvor det ble påvist ytterligere tre, kanskje fire hus. I tilknytning til husene ble det avdekket ca. 2400 m², 8–10 m Ø for, 10–12 m N for, 8–9 m S for og 30 m V for Hus I (rapport ved V.V. Martens 2000). Totalt er det gravd ca. 3500 m² i området omkring gravfeltet. Hus I ligger lengst øst på flaten hvor utgravingen ble foretatt; de øvrige husene ligger lenger vest. Dateringene viser klart at husene avløser hverandre, som redegjort for nedenfor. Det er klart at det ikke ligger «ekstrahus» i tilknytning til Hus I–IV, slik det er vanlig på jernaldergårdsanlegg (jf. Løken 2006:312).

Alle strukturer måtte totalgraves, og avsluttende undersøkelse ble foretatt i 2000 (V.V. Martens 2000). Siden undersøkelsene ble foretatt over mange år, måtte deler av området, spesielt der det var rester av hus, dekkes til over vinteren. Det bød på mange vanskeligheter. Selv om presenninger ble boltet fast og holdt nede med tunge steiner, var vinden fra sør sterkere og rev opp dekket. Stadig nye opprensninger medførte slitasje på strukturene. Det ga dessuten en illustrerende påminning om vindretningens betydning i dette landskapet.

Husene og spesielt dateringsproblemene er tidligere diskutert i en artikkel (Gustafson 2005c), så her refereres bare konklusjonene. C14-dateringene presenteres i tabeller i vedlegg d til dette kapittel. Husene blir beskrevet i kronologisk rekkefølge, før hendelsene vil bli forsøkt rekonstruert og husene tolket. I kapittel 6 vil husarkitektur og gravskikk bli sett i sammenheng, som utgangspunkt for tolkning av samfunnsendringer.

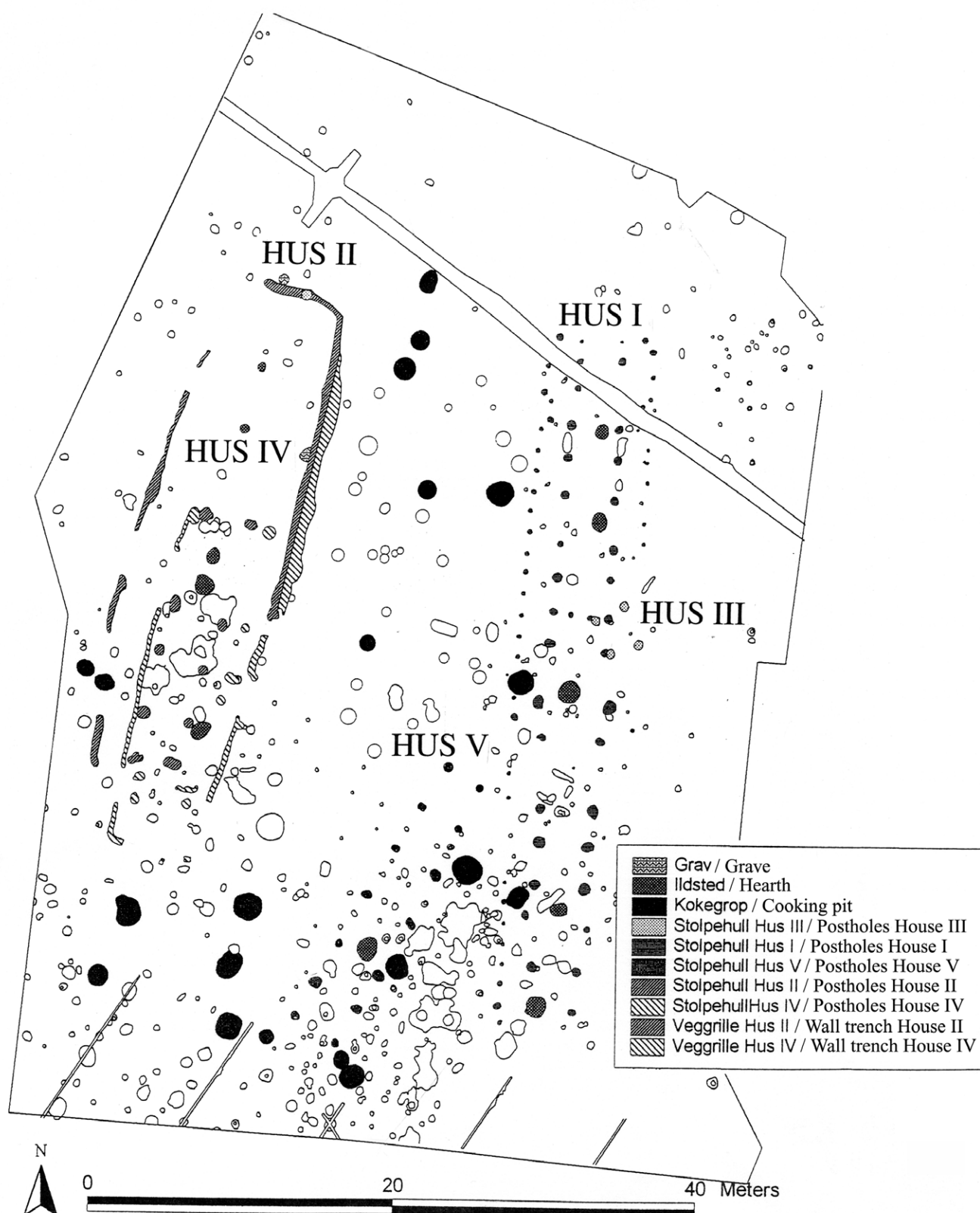

Fig. 5.1. Oversiktsplan over feltet med langhusene I, II, IV og V. Hus III er en firestolperskonstruksjon fra middelalder. Veggrøfter, stolpehull, ildsteder og kokegrop er markert.

Fig. 5.1. The excavation area with the four longhouses, I, II, IV and V. House III is a small house with four posts from the Mediaeval period. Walls, postholes, fireplaces and cooking pits are marked.

Tabell 5.1.1. Husenes form, dimensjon og kronologi

Målene er tatt fra stolpehullets midtpunkt

Husnr.	Orientering	Form	Lengde, m	Bredde, største (minste)	Midt-skipets st.br.	Antall stolpepar = grinder	Antall ildsteder	Veggmarkering	Funn	Dat.
V	NØ-SV	Konveks	21–23	C. 6–7,5	3,5	7–8	1	Stolper?	Hestetenner i ildsted og stolpehull	Førrom. ja
I	N-S	Konveks	45–47	8 (7)	4,7	17	3 (4)	Stolper	Ravklump og leirkarskår i stolpehull. Hestetenner?	Eldre romer-tid
II	N-S	Konveks	33–35?	10 (7–8)	3,5	5	2	Grøft		Yngre romer-tid
IV	N-S	Konveks	35?	8 (5)	4?	5?	?	Grøft		Yngre rt./fvt

Utgravningene – metode – beskrivelse

Alle strukturer ble nummerert og målt inn. Det ble tatt kullprøver fra alle, de fleste ble treslagsbestemt og et utvalg datert. De viktigste naturvitenskapelige metodene som ble benyttet, var C14-metoden for datering og makrofossilanalyse for funksjonstolkning og for å finne dateringsmateriale (korn).

Fra alle strukturer som var antatt å tilhøre hus, ble det tatt prøver for *makrofossilanalyse*. For Hus I, som var brent ned, var det mulig å skille mellom prøver fra stolpeavtrykk og stolpehull, men dette var sjelden mulig for de øvrige husene.

Fosfatanalyse ble bare foretatt i et område som dekket Hus I; her var det få forstyrrelser i nordre del, mer i den søndre del. Det øvrige areal hadde en vrimmel av strukturer, og dateringene viste aktiviteter i området fra bronsealder og eldre jernalder, et tidsrom som dekker vel 1500 år, noe som ville gjøre tolkning av fosfatanalyse umulig. Forsøk ble gjort med *pollenanalyse* i ulike kulturlag, med varierende resultat. Disse blir presentert nedenfor.

Datering er viktig for å se husene i forhold til hverandre og i sammenheng med gravene. De mange feilkilder forbundet med bruk av materiale fra stolpehull for datering av hus er diskutert i en artikkel (Gustafson 2005c) og vil ikke bli diskutert i detalj her. Det er klart at funn fra stolpehull ikke nødvendigvis hører til huset, men kan være langt eldre. Problemet er særlig stort i et område hvor det er påvist aktiviteter fra et langt tidsrom, som her på Veien. Det ble tydelig demonstrert i Hus II og IV, som stratigrafisk må være fra eldre jernalder, mens korn og kull fra stolpehull ble datert til bronsealder. Hvis ikke husene er brent, hvor kommer kullet fra? Ikke fra huset. Hvis huset er bygget av furustolper, er egenalder en feilkilde, noe

som er illustrert ved datering av midtpartiet av en av de særlig store uttrukne stolpene i Hus I, som trolig var av et 300 år gammelt furutre. Et godt grunnlag for å datere hus er strukturer med entydig dateringsmateriale, som kokegroper og ildsteder, som sikkert kan knyttes til huset, eller som er stratigrafisk eldre eller yngre enn huskonstruksjonen.

Alle husene er treskipede, med litt forskjellige dimensjoner og varierende arkitektur. Alle er også svakt konvekse. Veggkonstruksjonen skiller dem ved at Hus I og antagelig Hus V har små stolper i vegglinjen, mens Hus II og IV har vegggrøfter. Bare Hus I har den spesielle konstruksjonsdetaljen med uttrukne stolper ved ildsteder. Den gjennomgående parstilling av to rekker takbærende stolper er grunnlaget for å anta at husene var *grindbygde* (Løken 1990).

HUS V

Huset var orientert SV-NØ og lå sørvest for Hus I. Det tangerte dette husets vestvegg, og husene kan derfor ikke ha vært samtidige. Dateringene gjør det klart at Hus V er eldre enn Hus I. Det ble funnet brent leire i mange av stolpehullene, men ikke mye og langt fra så markant som i Hus I. Det var lite kull. Det er derfor usikkert om huset har brent. Uansett ble det revet for at Hus I skulle kunne bygges.

Form og dimensjon

Dette er det minste av de avdekkede husene. Hvis det har vært symmetrisk, var lengden trolig 23 m. Det er svakt konvekst; avstanden mellom stolpene (grindbredde) i det nordligste stolpepar er 2,5 m, i det midterste 3,5 m, hvor avstanden mellom grindene er 4 m, større enn mellom de øvrige. I dette «midtrommet» er det et stort ildsted. Skal huset smalne tilsvarende

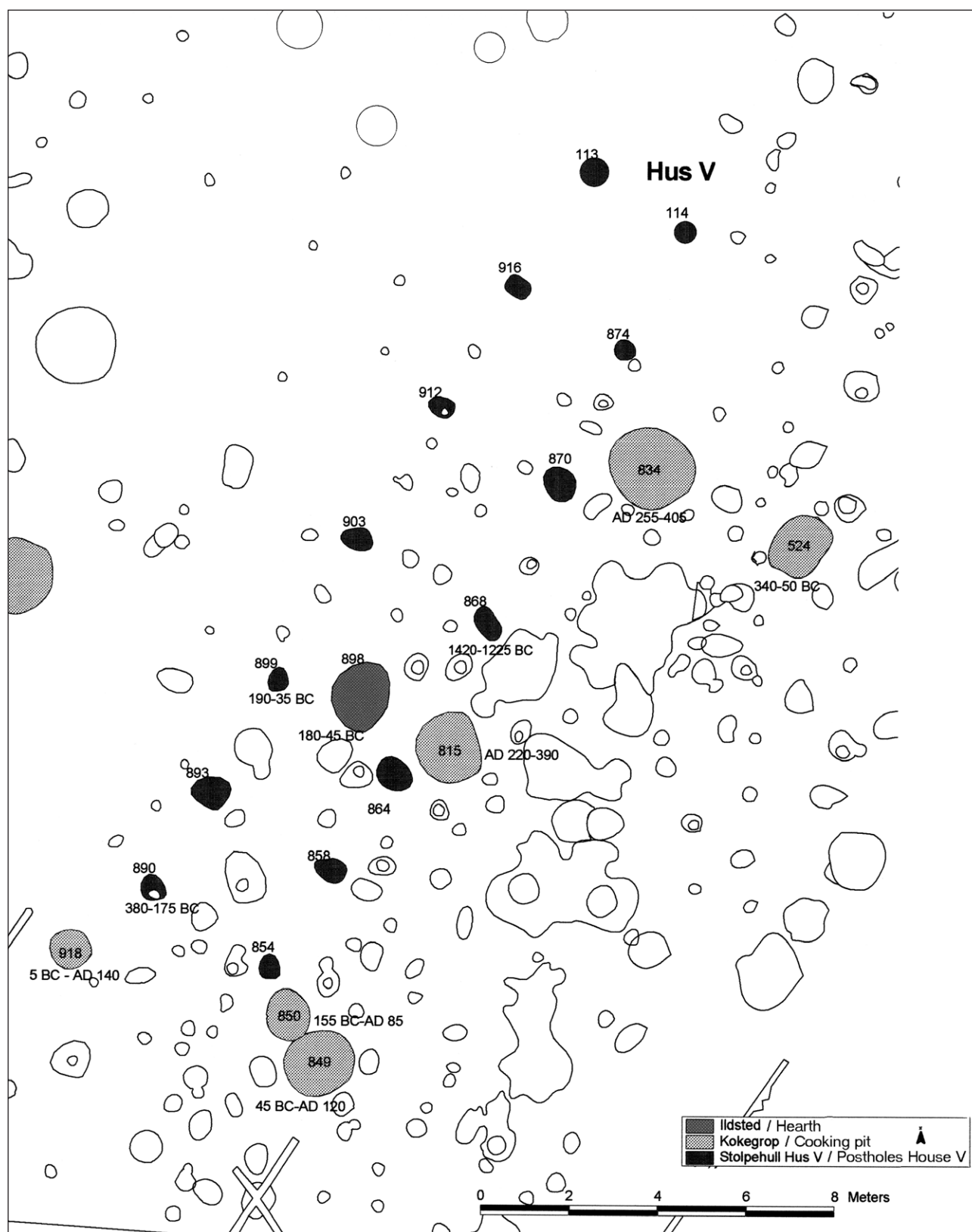

Fig. 5.2. Plan over Hus V med strukturnummer og C14-dateringer. Grå felt er kokegrop.

Fig. 5.2. House V with structure-numbers and carbon-14 dates. Grey hatchings are cooking-pits.

Tabell 5.1.2. HUS V. Dimensjoner

Tabellen viser avstanden mellom de takbærende stolpene (m. nr.), som står parvis, kalt grind. Kolonnen til høyre viser avstanden mellom grind-dene. Målene illustrerer husets konvekse form og det større midtrommet med ildsted. Målene er tatt fra stolpebulletets midtpunkt, eventuelt avtrykkets om det er synlig.

Grind nr. (fra N)	Takbærer, stolpenr.	Avstand, m (grindbredde)	Takbærer, stolpenr.	Avstand i m mellom grinder
1	113	2,5	114	
2	916	3	874	3
3	912	3,25	870	3,25
4	903	3,5	868	3,5
		898 ildsted		
5	899	3,5	864	4
6	893	3,25	858	2,5
7	890	3,25	854	2,5
8? (nr. ikke på fig.)	878		?	

mot S med like mange grinder, mangler et stolpepar, det vil si én stolpe, nr. 878, fins, men den mangler en god makker. Huset blir da 23 m langt, med en eventuell gavl i tillegg. Dette er noe i overkant av normal lengden på langhus fra eldre jernalder på Østlandet, som synes å være mellom 10 og 20 m (Helliksen 1997:144 f.). Etter Helliksens undersøkelser er det imidlertid fremkommet et stort kildemateriale, som jeg ikke har hatt mulighet til å gjennomgå.

Bredden er usikker siden det er et virvar av små stolpehull som ikke gir noe sikkert mønster, men sannsynligvis har det vært veggstolper. Har de stått ca. 1 m fra de takbærende stolper, blir huset ca. 6 m på det bredeste. Fire stolper som er tolket som del av østveggen, ligger på rekke 2 m utenfor takbærerne. I tilfelle dette er riktig tolkning, kan huset ha vært 7,5 m på det bredeste. To små stolper mellom det nordligste stolpeparet i «midtrommet» (grind 4, nr. 903 og 868) kan representere en skillevegg, som deler huset i to.

Ildsted med hestetenner

Ildstedet i «midtrommet» ligger i midtaksen og er tolket å tilhøre huset på grunn av beliggenheten. Konstrueres et diagonalkryss over ildstedet, møter det to grinder, nr. 4 og 6, med tilnærmet samme grindbredde, 3,5 m og 3,25 m; mellom disse står en grind også med bredde 3,5 m.

I ildstedet var det noen skjørbrante steiner, men det hadde ikke samme karakter som «kokegropene», som har et kullag i bunnen og et lag brente stein over. I ildstedet ble det funnet ubrente tenner. En hestetann er C14-datert og viser at tennene er samtidige med ildstedet. Ubrente tenner i ildsteder eller kokegropen er et fenomen man er blitt oppmerksom på i de senere år, og det er tolket som et «offer», et tegn på ritualer i forbindelse med spesielle måltider, hvor man har spist hestekjøtt. Tennene er lagt ned i ildstedet/kokegropen etter at gropen har vært benyttet til matlaging (Gustafson 2005a:233–241; Oma 2005:243–249). Dette forhold gir huset et «rituelt» preg, mens det for øvrig ikke har uvanlige trekk.

Fig. 5.3. Ildsted i Hus V, fra førromersk jernalder.

Fig. 5.3. Fireplace from House V, pre-Roman Iron Age

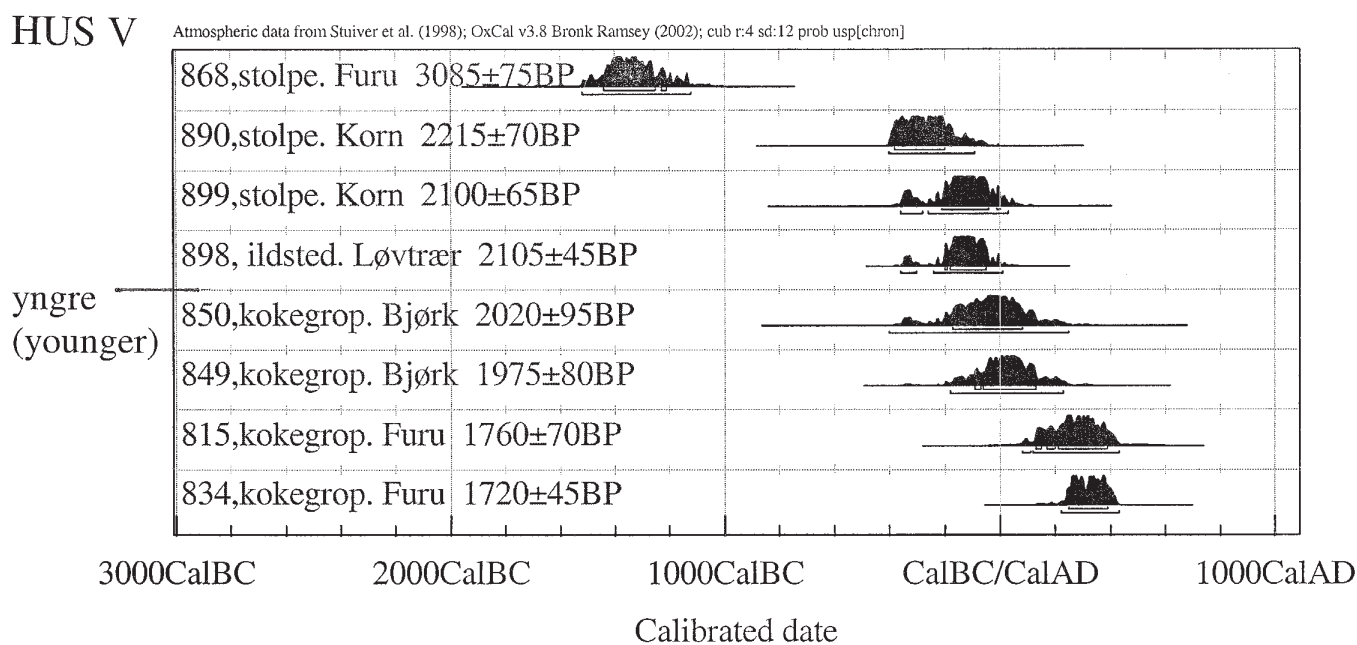

Fig. 5.4. Diagram over C14-dateringer fra Hus V
Fig. 5.4. House V. Diagram with carbon-14 dates

I stolpehull 866 ble det også funnet en ubrent hestetann. Jeg antar at den er intensjonelt lagt ned, som et husoffer i forbindelse med byggingen av huset. Den er forsøkt C14-datert for å avklare samtidighet med huset. Det ble oversendt deler av tannen som normalt burde være tilstrekkelig for datering, men den inneholdt forbausende lite kollagen, for lite til datering. Det er vanskelig å forklare siden tannen i ildstedet lot seg datere. Steinar Gulliksen ved C14-laboratoriet ved NTNU anbefalte å ikke sende mer materiale. Fordi tannen inneholder så lite kollagen, ville prøven være mer utsatt for forurensning og resultatet usikkert.

Datering

Kull fra ildstedet som sannsynlig er fra siste bruk, er det beste grunnlag for å datere huset (180–45 f.Kr.). Kull og korn fra stolpehullene er datert, med noe usikkert resultat. Muligens er kornene som er datert til førromersk jernalder, litt eldre enn ildstedet, samtidige med huset. Stratigrafiske forhold gir et sikrere grunnlag for datering, for eksempel kokegrop som ligger slik at de ikke kan være samtidige med huset. To er datert til folkevandringstid og må være yngre enn huset, og to er fra førromersk jernalder / eldre romertid, litt yngre enn ildstedsdateringen, og er også trolig yngre enn huset. Det er mulig at huset har to faser, og at et par mindre ildsteder som ligger inne i huset, hører til dette; disse er imidlertid ikke datert (notat ved Z. Tsigaridas (2001)).

HUS I

Hus I var det første som ble gravd ut i sin helhet. Undersøkelsen hadde «Gene-prosjektet» som mal, med de observasjoner og analyser (makrofossilanalyse, fosfatanalyse) som var benyttet for å tolke huset, både konstruksjon og funksjon (Ramquist 1983). Det var viktig å skille ut de strukturer som hørte til huset; her var de erfarne husgraverne Trond Løken og Lars Pilø til stor hjelp. Disse strukturene (stolpehull og ildsteder) fikk en egen nummerrekke, mens de strukturer som lå i samme område og var eldre eller yngre enn huset, fikk en annen nummerrekke (500-nummer). De øvrige strukturene fikk en nummerrekke som begynte med 600. Alt ble snittet og totalgravd, og det meste av massene ble vannsåldet, noe tørrsåldet.

Det som karakteriserte strukturene som hørte til dette huset, var brannmassen: brent leire og kull. Ikke alle stolpene var like tydelige, men sammenhengende med de øvrige strukturene bestemte tolkningen. I søndre del av huset var det særlig mange forstyrrelser. Her skrånet terrenget lett, og gavlpertiet i denne del er ødelagt. Det gjelder også søndre deler av ytterveggene, som besto av små stolper. Mengde brannmasse varierte, noe som viser at huset har brent ujevnt; flere stolper i sør var lite preget av brannen, og stolpeavtrykket kunne knapt skimtes.

a)

b)

c)

Fig. 5.5. a–g. Noen av arkeologene som har deltatt i utgravning av Hus I på Veien:

a) Arkeologer på «stolpehullseminar» 1995: Hilde Amundsen, Knut Paasche, Ragnbild Sjurseike, Sissel Carlstrøm, Isa Trøym, Inger Liv Gøytil Lund, Espen Uleberg, Lil Gustafson, Liv Appel, Ronny Henriksen. b) Hus I avdekkes av ivrige arkeologer c) Hus I, forsøk med å markere stolpehull med barberskum blåste vekk! d) Hus I, stolpehullene markert med papptallerkener e) Arkeologene Trond Løken og Wenche Helliksen med innmålingsutstyr f) Wenche Helliksen måler inn g) Arkeologer i arbeid: Lars Pilø og Trond Løken i hvert sitt stolpehull. Kjetil Skare måler inn i bakgrunnen. Foto KHM

Fig. 5.5. Some of the archaeologists who participated in the excavation of House I on Veien

Form og dimensjon

Det særpregede ved dette husets arkitektur er som nevnt at de takbærende stolpene ved de to hovedildstedene er trukket ut mot ytterveggen og derved skaper et større rom. Huset er orientert N–S med 17 par takbærende stolper. Lengden er litt usikker siden gavlparket lengst sør var ødelagt, og lengden refereres som både 45 m og 47 m. De takbærende stolpene er sikre og gir midtskipet en lengde på ca. 42,5 m. Avstanden fra siste takbærer til de ytterste gavlstolpene i N er ca. 1,5 m; hvis det var tilsvarende gav i sør, blir total lengde vel 45 m. Med et ekstra par takbærende stolper i sør vil huset bli noen m lengre. Midtskipet er svakt konvekst, grindbredden øker jevnt fra ca. 2,75/3 m i ytterpartiene til 3,6 m på det bredeste, mens bredden ved de uttrukne stolpene ved ildstedene er 4,7 m (grind 10) og 4,2 m (grind 15). Husets største bredde er 8 m (mellom ytterveggene).

Formen er videre synlig ved veggstolpenes jevne bue. Vestre vegg er best bevart; den viser også at huset ikke kan være påbygd. Huset er delt i to ved en skillevegg; nordre del er ca. 16,5 m lang, søndre ca. 26 m (gavlparket ikke medregnet). Søndre del er videre delt i to, hver på 13 m, med hvert sitt ildsted, som ligger i husets midtlinje, og med hvert sitt stolpepar trukket ut mot veggen. Her er ikke påvist skillevegg. I nordre del av huset var det to motstående innganger, mens inngangen i sør ikke kunne erkjennes.

Huset har en tydelig symmetri som gir et hierarkisk og rituelt uttrykk. Den viktigste del av huset er den søndre del, med ildsteder og uttrukne stolper som skaper to større rom. Det kan se ut til at man først kom inn i det sørligste ildstedsrommet, for herfra å gå mot midtrommet, som markerer seg som det rituelle sentrum. Dette er det største stolpefrie rom med det største ildstedet.

Tabell 5.1.3. HUS I. Dimensjoner

Tabellen viser avstanden mellom de takbærende stolpene (med nummer), som står parvis i tabellen, kalt grinder. Kolonnen til høyre viser avstanden mellom grindene. NB: De uttrukne stolpene har trolig ingen grind (jf. Komber og Jøssang 1998).

Grindnr. (fra N)	Takbærer, stolpenr.	Avstand mellom stolpene (grindbredde), m	Takbærer, stolpenr.	Avstand mellom grinder, m
NORD-del				
1	1	2,75	2	
2	3	?	Fjernet	1,7
				Inngang
3	5	3,2	6	2,5
4	7	3,2	8	2,1
5	9	3,3	10	2,5
				Kokegrop 85
6	11	3,5	12	3,2
7	13	3,5	14	2,2
8	15	3,5	16	2,3 skillevegg
SØR-del				
9	17	3,6	18	2,0
				Midtildsted 83
10	19	4,7	20	3,9 uttrukne stolper
11	21	3,6	22	2,2
12	23	3,5	24	4,7 mulig skillevegg
13	25	3,2	26	2,3
14	27	3,3	28	2,6
				Ildsted 84
15	29	4,2	30	2,1 uttrukne stolper
16	31	3,0	32	3,5
17	33	3,0	34	2,7

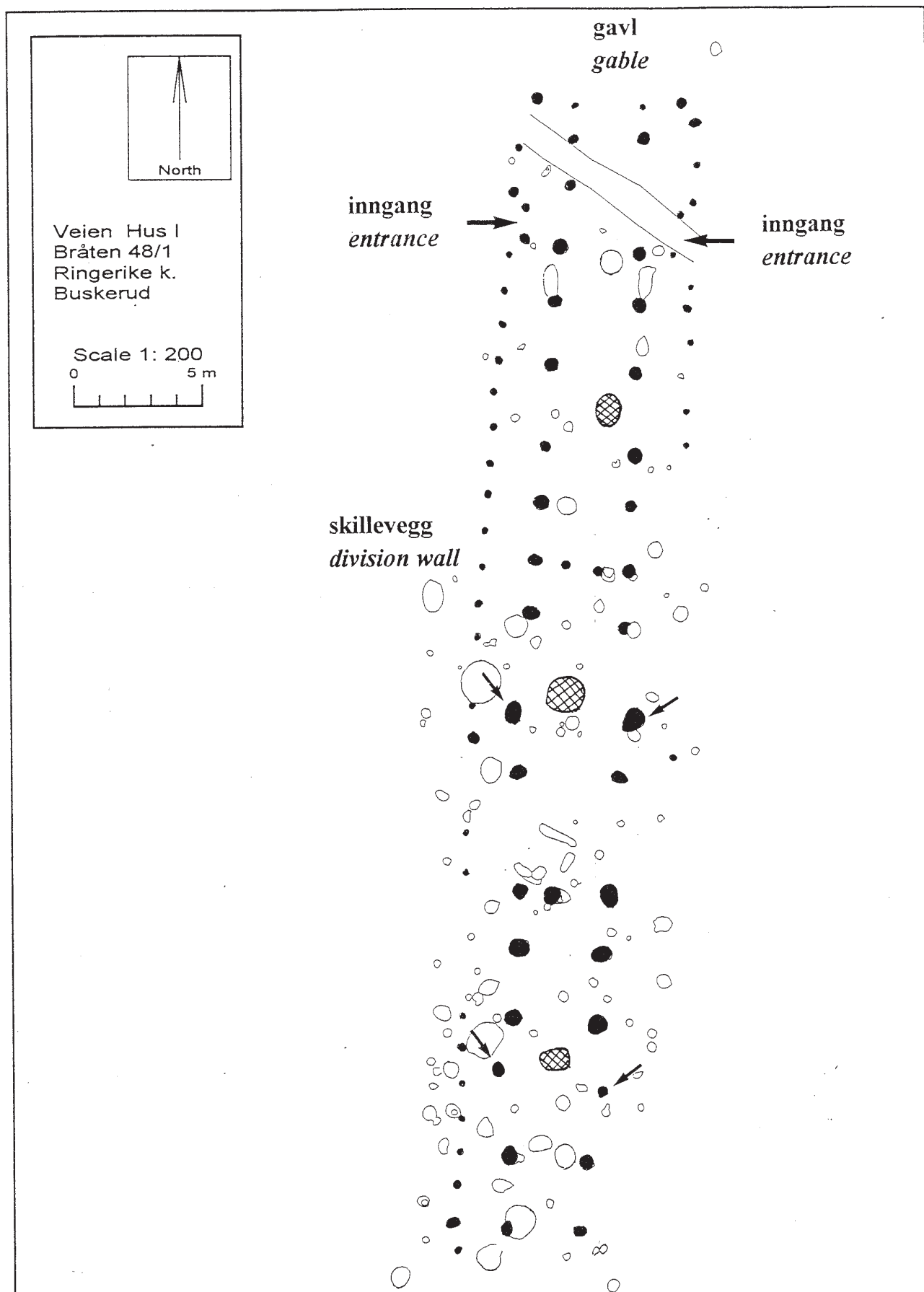

Fig. 5.6. Plan over Hus I, de uttrukne stolpene ved midtildstedene markert med skråpil
 Fig. 5.6. House I; the two trestles by the two central hearths are marked by arrows

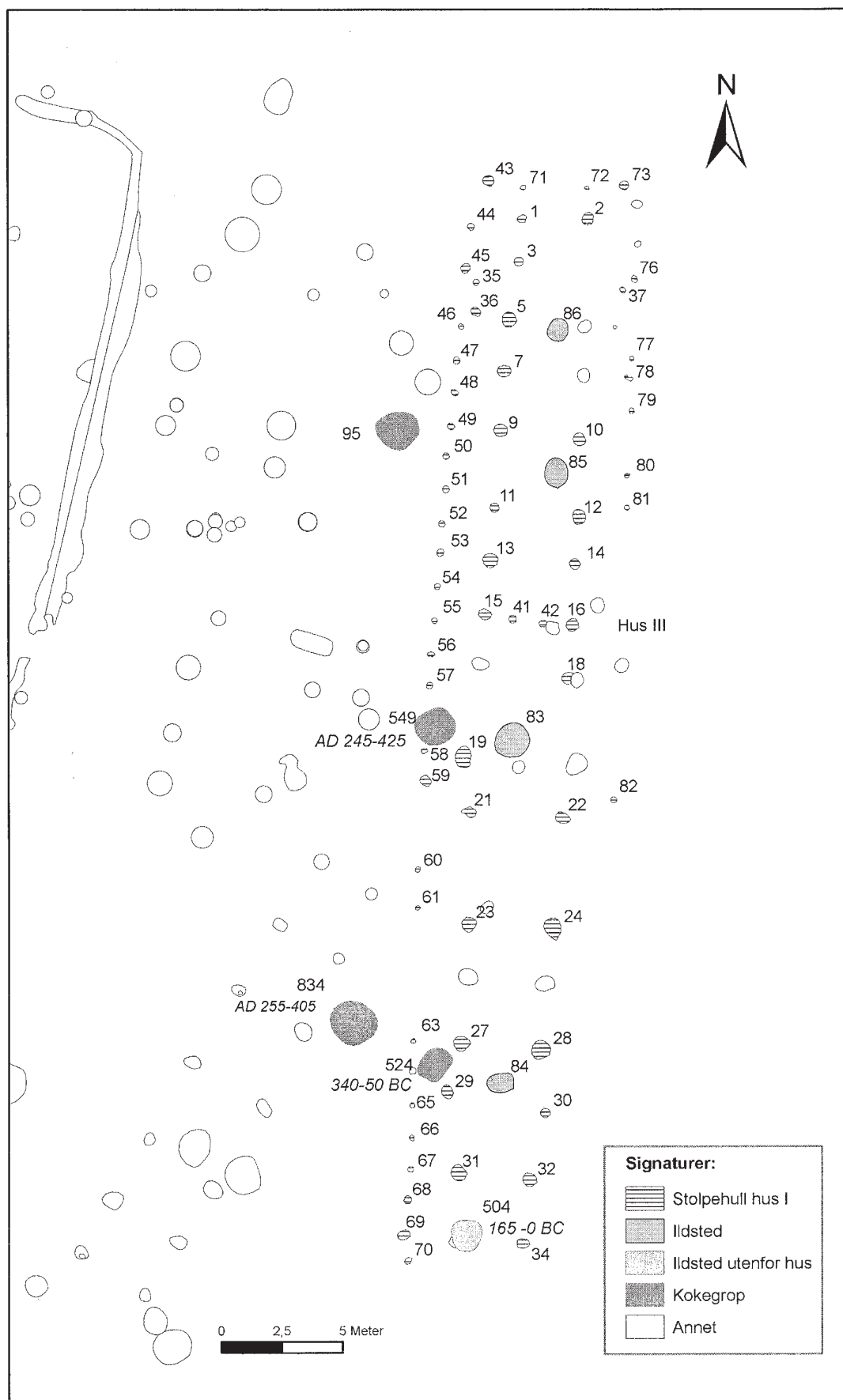

Fig. 5.7. Plan over Hus I og Hus III (4-stolpers-hus som overlapper Hus I). Hus I påført strukturnummer. C14-dateringer på kokegrop som ikke tilhører huset.

Fig. 5.7. House I with structure-numbers. Carbon-14 dates of structures which are older or younger than the house are inserted.

Grindbredden er målt fra omtrent midtpunkt i stolpeavtrykk der det var synlig, ellers midtpunkt i stolpehullet. Avstanden mellom grindene er målt i vestre rekke; østre rekke har litt andre mål på grunn av skjevheter, men det spiller mindre rolle for helhetsbildet. Målene illustrerer den konvekse formen og de store rommene omkring midtildstedene. Avstanden fra nordligste grind til ytterste gavlstolper er ca. 1,5 m; med tilsvarende i sør vil husets lengde bli vel 45 m.

Stolpene

Der brannen har vært kraftigst, kunne det skilles mellom stolpeavtrykk og hullet stolpen var satt ned i. Det var ingen tydelige tegn til utskifting av stolper. Stolpene var både runde og rektangulære uten at det kunne observeres noen systematisk fordeling av formene; dog var det en tendens til rektangulære stolper i midtre del av huset ved sentralildstedet. De rektangulære var plassert på *tværs* av husets lengderetning. De uttrukne stolpene var rektangulære og plassert på *langs* av husets lengderetning og var særlig kraftige, noe som har konsekvenser for tolkning av husets takkonstruksjon, jf. de opphøyede partiene i taket til «rekonstruksjonen» (Komber og Jøssang 1998). Det ble observert at stolpene ofte sto i søndre ytterkant av hullet. Dette viser en del av byggeprosessen, at grindene ble reist fra nord mot sør (tegninger i vedlegg a til kapitlet).

Alle de takbærende stolpene var av *fur*. I noen av stolpehullene hvor avtrykkene var tydelige, kunne det observeres brente trebiter som sto på høykant og markerte den brente stolpen. Treslagsbestemmelsene og dateringene tilhører utvilsomt stolpene. Disse observasjonene viser også at stolpene ikke kan være trukket opp etter at huset brant. Avtrykkene av stolpene var ikke like tydelige i hele huset, noe som har sammenheng med brannens forløp, og det ble klart at stolpene ikke hadde svidd ytterside, noe som er en kjent konserveringsmetode.

Brent leire ble funnet i stolpeavtrykkene i alle deler av huset, noe som viser at leire var en del av konstruksjonen, men om det har vært leirklint innertak, eller om det har vært gnistfang over ildsteder, er ikke mulig å slutte. At veggstolpene var markert med brent leire, tyder på at leire var en del av veggkonstruksjonen. Det fantes biter med stråavtrykk, men ikke kraftige kvister som for eksempel i Gene (Ramqvist 1997). Det var mest brent leire i den nordlige del av huset og omkring midtrommet. Her var det mest forslaget leire, noe det også var en del av ved det søndre ildstedet (vedlegg b og c til dette kapittel).

Utenfor huset ble det avdekket en grop med *råleire* (nr. 506, fig. 5.8. i). Det er foretatt analyse av denne og

av tolv prøver av brent og sintret leire fra stolpehull og det nordlige ildsted, nr. 85 (dessuten biter av leirkar fra to flatmarksgraver) ved Keramiska forskningslaboratoriet i Lund (Hulthén 1999, vedlagt). Formålet var å avklare om råleiren hadde samme kvaliteter som leiren fra huset (og leirkarskårene), hva temperaturen var ved brannen, og dessuten om det kunne spores magring og bemaling. De fleste prøvene har svært like egenskaper, og leiren kan skrive seg fra samme kilde. Gropen med råleire er derfor sannsynligvis et lager beregnet på reparasjoner i huset. Det var en viss variasjon, noe som kan bety at det ble benyttet ulike leirtyper for ulike formål – for eksempel var det to ulike leirtyper i ildsted 85. I leirprøvene fra huset var det ingen spor etter magring; organisk materiale, for eksempel gjødsel, ville vært oppdaget. Den naturlige forekomst av silt/sand var tilstrekkelig magring. Det kunne ikke påvises spor av bemaling.

Ildstedene

Omtrent midt i huset, og i midtaksen, lå det største ildstedet (83), med rund form, 1,2 x 1,3 m. Det var flatbunnet med en dybde på ca. 0,15 m; i bunnen var en del flate brente steiner. Her er husets største bredde; dessuten var de nærmeste takbærende stolpene trukket ut mot veggen, og det var større avstand mellom grindene nord og sør for ildstedet, ca. 4 m og 4,5 m, mens den normale avstand var vel 2–2,5 m. Det samme gjelder ildstedet i den søndre del av huset (84), hvor det også var uttrukne stolper og større avstand mellom grindene nord og sør for ildsteder. Dette ildstedet var mindre og ovalt (0,95 x 0,75 m).

I nordre del av huset lå nok et ildsted (85), men forskjøvet i forhold til midtlinjen. Det var derfor noe usikkerhet om det tilhørte huset. Det lå mellom to grunder med knapt 3,2 m avstand. Det var rundt med mål 1,1 x 0,95 m, med mye skjørbrent stein og har karakter som kokegrop. Dateringen overlapper med de to øvrige ildstedene, og det antas å ha sammenheng med huset. Derimot vurderes ildsted 86, også nærmest en kokegrop, å *ikke* tilhøre huset. Det lå lengst nord, også forskjøvet i forhold til midtlinjen og svært nær en stolpe. Dateringen er nær de øvrige fra huset og overlapper den eldste ildstedsdateringen. Kokegropen kan være anlagt rett før huset ble bygget.

Det kan bemerkes at det var bjørk i ildstedene, ikke furu. Kokegroper fra førromersk jernalder hadde oftest bjørk, mens de yngre kokegroperne nesten alltid hadde furuved.

Funn i stolpehullene – husoffer

I hullet til takbærende stolpe nr. 11 (nordre del av huset) ble det funnet en sukkerbitformet *ravklump*

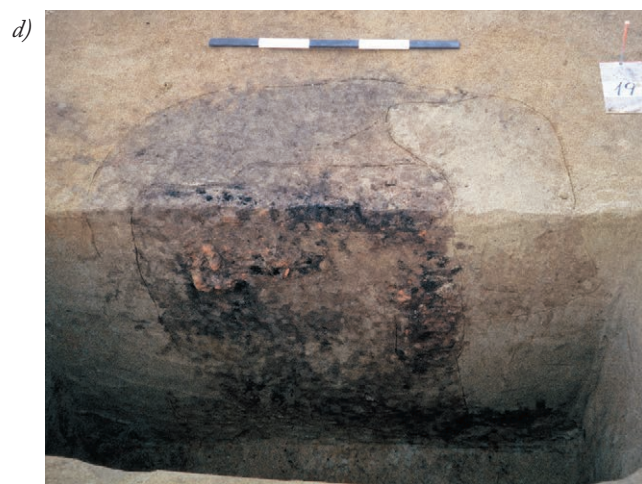
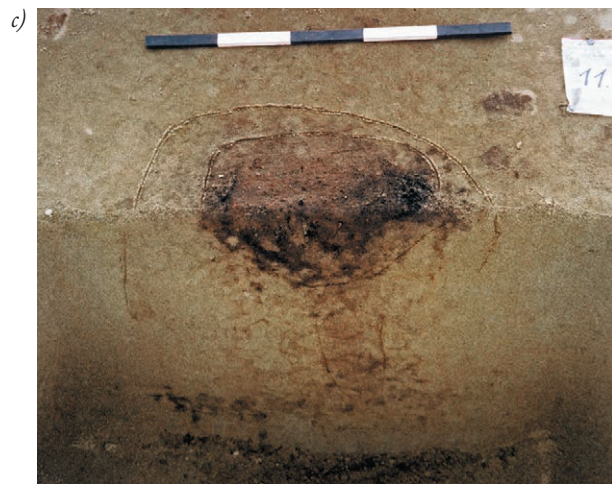
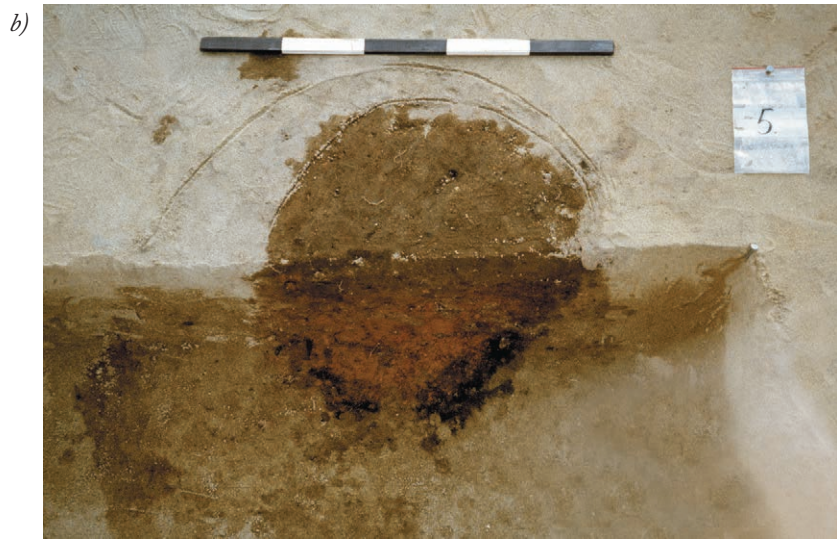

Fig. 5.8. a–i. Langhuset Hus I avdekkes og graves ut

a) Hus I avdekket, halve stolpehull gravet ut, sett mot sør og Tyrifjorden; b) Hus I, stolpehull 5 snittet; c) Hus I, stolpehull 11 snittet; d) Hus I, stolpehull 19, rektangulært, uttrukket; e) Hus I, stolpehull 18, gjennomskåret av stolpe som tilhører Hus III, 4-stolpershus fra middelalder; f) Hus I, nr. 83, midtildstedet, halvparten gravet ut, stein i bunnen avdekket; g) Hus I, nr. 84, søndre ildsted, halvparten gravet ut; h) Kokegrop 85, halvparten gravet ut. Ligger innenfor Hus I, men bærer neppe til huset; i) Lager av råleire, nr.506, utenfor Hus I. ¼ gravet ut.

Fig. 5.8. a–i. Uncovering of House I by topsoil stripping, excavating postholes (b,c,d,e), fireplaces (f,g), cooking pit (h) and pit with clay.

med største mål 1,4 cm. Den kan se ut som forarbeidet til en perle. Et stykke rav blir neppe mistet for tilfeldig å havne i et hull gravd for å sette ned en stolpe ved byggingen av et hus. Det er utvilsomt et offer i forbindelse med reisingen av huset. Rav synes å være en sjeldenhet i Norge på den tid huset ble bygget; det er først i yngre romertid rav kommer til syne som perler i kvinnegraver (Magnus 2003:128), noe som kan ha sammenheng med gravskikken. En rik kvinnegrav fra Hundstad i Hole med ravperler (fig. 6.1) er et nærliggende eksempel fra vårt område, men graven er ca. 200 år yngre enn husets tilblivelse (Gustafson 2004b:133). Det er sannsynlig at rav ble tillagt magiske egenskaper og kanskje var knyttet til sola (Magnus 2003:126; Jensen 2000). En mulig synål eller en tein av jern (stolpe 14) og to leirkarskår (stolpe 17) kan også tenkes å være bevisst lagt ned. De øvrige funn fra stolpehullene er mer usikre med hensyn til tolkning; de er små flintavslag og små, brente beinbiter fra forskjellige stolpehull. Selv om enhver gjenstand kan ha et symbolinnhold, tror jeg disse funnene tilfeldig er havnet der ved graving av stolpehullene. Det var forbausende lite å finne i stolpehullene – forventningene var store siden huset var stort, særlig når det gjaldt stolpene ved midtrommet. Men det var ikke her funnene ble gjort.

Ved graving av stolpehullene i den søndre del av huset ble det funnet ubrente *tenner* (trolig av hest). På det tidspunkt ble de antatt å være sekundære siden det var mye forstyrrelser av dyreganger her. I ettertid er jeg overbevist om at de også var husoffer, som tennene i Hus V, og siden vi fant tenner i kokegropen som kunne C14-dateres og viste samtidighet med kokegropene. Dessverre kan min overbevisning ikke etterprøves.

Graver

På flaten med husene ble det avdekket deler av et flatmarksgravfelt, jf. kapittel 4.1. To graver lå innenfor Hus I, begge i det store midtrommet, grav 545 (barn) ved midtildstedet og 540 (eldre mann) nær stolpe 23, ved en mulig skillevegg i sør (se fig. 4.4). Grav 545 er C14-datert til 155 f.Kr.–55 e.Kr., mens den andre er noen hundre år eldre, 475–375 f.Kr., og inneholdt en lang La Tène-fibula (datering på tetningskitt som er muligens ca. 100 år for gammel). Barnegraven overlapper de tidligste dateringene fra huset, men det er usikkert om den er samtidig med huset. Begravelsen kan ha foregått inne i huset, i tilfelle rett etter at huset var bygget. Det er også et spørsmål om huset er bygget med hensikt over den eldre graven med prestisjefibulaen, siden det respekterer graven. Flere av flatmarksgravene er datert til tiden omkring Kr.f. Det er sannsynlig at flatmarksgravfeltet var kjent da

Hus V og Hus I ble reist, siden disse tar hensyn til gravene, noe Hus II og IV ikke gjør. Flatmarksgraver kan ha vært markert av en stein, slik det fremgår av beskrivelsene av graver under hauger som O. Rygh grov (se kap. 4.1).

Funksjonsinndeling – analyser

Dette var det første huset som ble undersøkt på Veien. Den nærmeste tanken var at dette var et hus på en stormannsgård med boligdel og fjøs. Fortsatt vil nok mange mene det. Alle vil trolig være enige i at det er et spesielt hus, på grunn av dimensjonene og den særegne arkitekturen, og at det gir uttrykk for makt og prestisje. Jeg hadde mine sterke tvil om det skulle oppfattes som et storgårdshus, om det i det hele tatt hadde ligget en gård på dette stedet, som jeg tolket som et helligsted, jf. kapittel 6.3 (jf. Gustafson 2001).

For å komme nærmere en tolkning av funksjonsinndelingen av huset ble det benyttet to metoder, fosfatmåling og makrofossilanalyse. Disse benyttes vanligvis for å skille rom for folk fra rom for husdyr. Undersøkelsen på Gene i Nord-Sverige (Ramquist 1983) var modell for vår utgravning.

Fosfatkartering

Den vanlige oppfatningen av jernalderens gårdshus i Skandinavia er at de har én del for folk og én del for dyr, og store hus kan i tillegg ha flere rom med andre funksjoner. Hvis det ikke er konstruksjonsdetaljer som indikerer fjøs, som båseskille og tettere stolpesetting, er fosfatkartering en vanlig metode benyttet for å påvise husdyrdelen. Høye fosfatverdier er tolket som spor etter dyr (Ramquist 1983:153–161), selv om dette ikke alltid stemmer. Hvis husdyrgjødsel omstendelig ble fjernet for å benyttes som gjødning på åkeren, er det kanskje ikke så høye fosfatverdier her. Det er også et spørsmål om dyra i det hele tatt sto inne, noe som ikke var nødvendig. Fjøs og stall har sammenheng med kontroll over dyra og privateiendom, altså samfunnsstrukturen (jf. Myrdal 1984).

Siden det ikke var påvist konstruksjonsdetaljer som indikerte fjøs, ble det samlet inn jordprøver fra arealet med Hus I og 1 m utenfor huset i alle retninger. Prøvene ble tatt med ca. 1 m avstand i 6 rekker: 2 rekker innenfor midtskipet, 1 rekke på hver side mellom dette og langveggene og 1 rekke på hver side 1 m utenfor huset, til sammen 300 prøver, og dessuten 2 referanseprøver. På grunn av veggens buede form ble avstanden mellom prøvene noe varierende, også fordi vi unngikk å ta prøver fra strukturer. En feilkilde er de mange forstyrrelsene i sørdelen av huset. Analysen viser et mønster som tyder på funksjonsforskjeller. Det er høye verdier i den nordligste halvdel av den

Fig. 5.9. a-f. Funn fra Hus I

a) Ravklump funnet i stolpehull 11. (C52050) b) Leirkarskår funnet i stolpehull 17 c)-f) Brent leire: c) fra stolpehull nr. 22, d) stolpehull nr. 26 med avtrykk av blomst, e) stolpehull nr. 12, f) stolpehull nr. 18, sintret (foto: KHM).

Fig. 5.9. a-f. Finds from House I

a) Piece of amber from posthole 11, b) potsherd from posthole 22, c-f) burnt clay from posthole 22, 26, 12, 18.

nordre del, fra grind 4, ved de to døråpningene, og dessuten rett utenfor gavlen. I den del av huset med ildstedene var det relativt lave verdier. Lengst sør stakk en «tunge» med høye verdier inn fra vest. Analysen er foretatt av J. Lienemann, som har samarbeidet med arkeologen H. Zimmermann ved undersøkelser av langhus på kontinentet. Han beskriver mønstret som uvanlig; det skiller seg fra hus som er inndelt i boligdel og fjøs. Tolkningen er usikker, men viser klart til funksjonsforskjeller (Lienemann 1997, rapport vedlagt). Han forutsetter at det må ha vært et fjøs i huset, og velger den nordligste delen, som viser høye fosfatverdier i topper, selv om dette også er uvanlig. I dette rommet var det to grå, ovale forsenkninger mellom de takbærende stolpene i grind 3 og 4. Disse er ikke tolket. Det var antydning til tilsvarende mellom stolpene i neste grind mot sør.

De høye verdiene lengst sør kan ikke ha sammenheng med fjøs siden vi her har de spesielle arkitektoniske detaljene med uttrukne stolper. Siden det er mange strukturer i dette området som ikke tilhører huset, kan fosfatverdiene være påvirket av aktiviteter som ikke har sammenheng med huset.

Den nordligste delen *kan* altså ha vært rom for husdyr. Dette rommet blir vel 6 m langt, 8 m til gavlstolpene, og vil ikke utgjøre et stort fjøs, som man skulle forvente på en storgård.

Makrofossiler er også benyttet for å tolke funksjonsforskjeller. Der det er funnet korn, holdt menneskene til, og der foregikk matlaging. Det ble lagt vekt på å skille prøver fra *stolpeavtrykk* og *stolpehull*; funn fra avtrykket antas å ha sammenheng med huset, mens funn fra hullet kan være eldre. Analysen er foretatt av E.C. Soltvedt ved Arkeologisk museum i Stavanger (Soltvedt 1997, rapport vedlagt). Det var ikke store mengder makrofossiler, og de var sterkt brent. Siden det er forskjell på funnfordelingen i hull og avtrykk, tyder det på at de forkullede planterestene ligger in situ og ikke er forstyrret av for eksempel mark og mikroorganismaktiviteter (Soltvedt 1997:2).

Korn ble funnet i alle deler av huset; til sammen ble det gjort 101 funn. Det er flest funn i midtre og søndre del fra grind 6, der det er ildsteder, altså sør for området med høye fosfatverdier (se tabell nedenfor). Det var lite korn i den nordligste delen, hvor det var høye fosfatverdier; der var det bare i avtrykkene til stolpe 6 og 7 og i hullet til stolpe 8. Men funn fra en av hjørnestolpene, to veggstolper og en av de ovale forsenkningene i dette området gjør mønstret mindre tydelig.

Til sammen ble det identifisert 15 *agnekledd bygg*, hvorav 8 var i avtrykk, 4 *hvete*, hvorav 3 var i avtrykk (sørlig del), og 1 *havre*, som var i hull. Agnekledd

bygg er den vanligste kornsorten i jernalderen i Norden, mens hvete er mer sjelden (Pedersen og Widgren 1998:379). I «Rigstula» serveres hvetebrød og stekt fugl i rikmannshjemmet (Steinsland 2005:388). Det ble funnet mer ugras enn korn, som er vanlig i jernalderkontekster og har sammenheng med innhøstingsmetoden. Bemerkesverdige er funn av *melbær*, fra avtrykk i stolpe 14 (sør i nordre del) og stolpe 22 (midtrommet). Dette var en viktig plante i folkemedisinen (desinfiserende virkning, bl.a. mot urinveisinfeksjon). Funn av forkullet frø kan bety at den har vært samlet inn og brukt som medisinsplante, men planten er også brukt til farging av tekstiler. Bringebærfrø er sannsynligvis spor etter innsamling. Det er funnet flest i norddelen, et i midtrommet og et i den sørligste delen. Nøtter ble også samlet; noen få hasselnøttskall er funnet spredt i huset. Frø av *meldestokk* (*Chenopodium*) er dominerende og funnet i alle deler av huset. Planten kan være samlet inn eller fulgt med kornet ved innhøstingen. Den er en indikasjon på gjødslet åker, og mengden i denne undersøkelsen tyder på at dette har vært tilfellet. Funn viser også at den har vært benyttet som matplante i jernalderen (Bårdseth 2009a).

I avtrykket av stolpe 6 var det spesielt mye ugrasfrø i tillegg til fire korn. Muligens kan det ha foregått «drøfting» her, det vil si rensing av korn for ugrasfrø ved at korn ble kastet opp i luften. Her er to motstilte innganger, som har gitt gjennomtrekk som er gunstig for rensingen. Høy kan være lagret i denne del av huset (Soltvedt 1997:4–5, 9). En tolkning som lager passer ikke med fosfatmengden, som indikerer rom for dyr, men funnene kan være spor etter fôr for dyra. Dessuten kan rom ha forskjellige funksjoner avhengig av årstid.

Fosfat- og makrofossilanalysene gir etter min mening ikke grunnlag for en tolkning av funksjonsinndeling i en boligdel og et stort fjøs, slik Trond Løken har foreslått (2001). Det er mulig den nordligste del har vært rom for dyr; en lengde på ca. 6 m utgjør ikke et fjøs på en storgård, men kanskje har den vært stall for prestisjedyr som hester? Min tolkning av dette huset har sammenheng med tolkningen av stedet (se kap. 6).

Brannen

Forkullede stolperester og mengden brent og sintret leire varierer (vedlegg til kap. 5.1). Mengde brannmasse er størst i nordre del av huset. Trolig har brannen oppstått her. Spesielt parstolpene 5 og 6 rett sør for inngangene i nord har en stor mengde, henholdsvis 2030 g og 990 g. Enkelte stolper i søndre del hadde også svært mye brannmasse, som nr. 19 og 18 (ved

Tabell 5.1.4. Hus I. Makrofossiler

Funn fra takbærende stolper fra avtrykk og hull. Funn fra avtrykk er uthevet, de har størst sannsynlighet for samtidighet med huset.

Grind nr. (fra N)	Takbærende stolpe nr.	Korn		Annet	Takbærende stolpe nr.	Korn		Annet	
Nord		Avtr	Hull			Avtr	Hull		
1	1				2		H, 2C		
2	3				Fjernet				
									Inngang
3	5				6	4C	C		
4	7	2C			8		3C		
5	9				10			Ubrent tann	
									Kokegr. 85
6	11	1C		Rav	12	3H, 4C			
7	13				14	4C,	H, A, C	Melbær	
8	15	2C			16	H, C,	H		Skillevegg
Sør									
9	17	3C		Skår	18	3C	C		
									Ildsted 83
10	19	2C	2H, 5C		20		H, 6C		Uttrukne stolper
11	21				22	2H		Melbær	
12	23	T	C		24	3C,	2H		
13	25	T	8C		26				
14	27	H, T, C	T		28				
									Ildsted 84
15	29		H, 2C		30*		H, 7C		Uttrukne stolper
16	31	C	C		32	C,	4C		
17	33	C			34		C		

* I stolpe 30 kunne det ikke skilles mellom avtrykk og hull.

Korn: H = *Hordeum* (bygg), T = *Triticum* (hvete), A = *Avena* (havre), C = cerealia (korn/fragment, ubestemt).

sentralildstedet 83) og nr. 27 i sør (nær ildsted 84). Fordelingen stemmer ikke helt med makrofossilanalysen hvor kull ble målt. De som markerer seg med større mengde kull, er stolpe 7, 8, 14, 16 og 29. Det var ikke spesielt mye ved ildstedene.

Brent og sintret leire fra et utvalg stolper (nr. 5, 10, 12, 18, 19 og 22) og fra et ildsted (nr. 85) er analysert ved B. Hulthén (1999), som målte temperaturen. Prøver fra stolpe 18 og 22 har vært utsatt for høyest temperatur; disse stolpene er fra midtrommet. Forslaget leire fra stolpe 18 har vært utsatt for 1200–1250 grader, den høyeste temperaturen målt. Ved en brann vil de høyeste temperaturene være øverst i huset. Det kan bety at leirklinte vegger var høyere i midtrommet enn for øvrig, eller at det var et innertak her.

Brannmassens dybde kan gi informasjon om taktype. Et torvtak vil kvele varmen, mens med et tretak vil brannen gå dypere. I flere av stolphullene var det

brannmasse med en dybde opp til 0,5 m, særlig i den nordre delen, hvor det var tydeligst spor etter brannen (vedlegg til kap. 5.1), også i den uttrukne stolpen nr. 19. J. Komber har vurdert at et torvtak ville være for tungt; derfor har det oppbygde huset tretak.

Datering

C14-dateringer dekker flere generasjoner, selv med ett standardavvik. Det er foretatt en serie dateringer, fra ildsteder og stolperester og av strukturer som stratigrafisk må være eldre og yngre enn huset. Sees disse i sammenheng, er det godt grunnlag for å hevde at langhusets brukstid var i eldre romertid. Datering av kull fra ildsteder bør representere husets slutfase. C14-dateringene fra midtildstedet 83 dekker eldre romertid (65–240 e.Kr.), mens kull fra det sørlige ildstedet 84, som også utvilsomt hører til huset, har en eldre datering, omkring Kr.f., 180 f.Kr.–20 e.Kr.

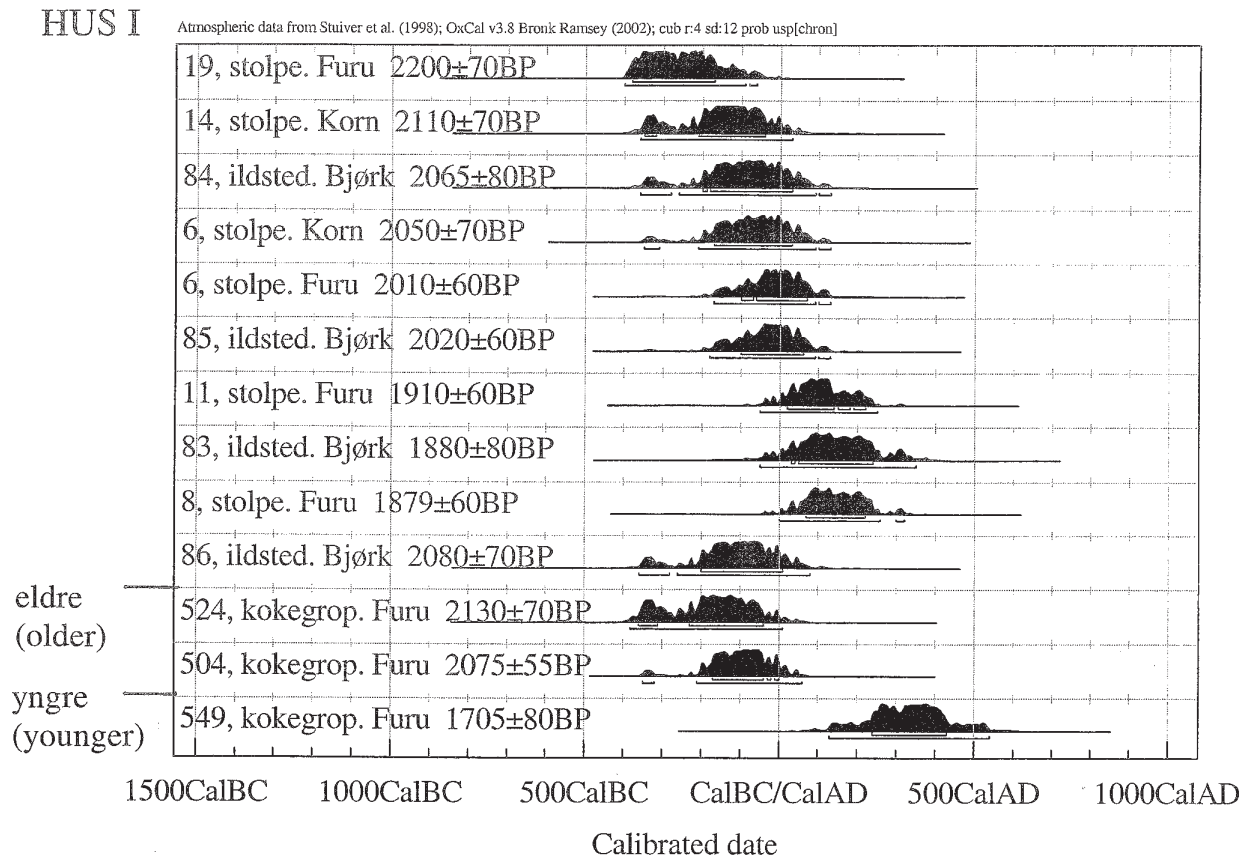

Fig. 5.10. Diagram over C14-dateringer fra Hus I
Fig. 5.10. House I. Diagram with carbon-14 dates

En mulig forklaring kan være at det er datert kull fra en tidlig bruksfase.

Kokegropen 504, som stratigrafisk må være *eldre* enn huset, er datert til 165 f.Kr.–Kr.f., førromersk jernalder, mens en kokegrop 549, som må være *ynge* enn huset, er datert til 245–425 e.Kr., yngre romertid. Disse dateringene sammen med dateringene fra husets strukturer avgrensner husets brukstid til eldre romertid.

Dette huset har trolig stått i flere generasjoner. Selv om det ikke kunne observeres spor etter utskifting av stolpene, tyder C14-dateringene på at dette *kan* ha skjedd, siden dateringene fra stolper synes å danne to grupper. På den annen side er stolpene av furu, med de feilkildene som dette representerer. Dette er godt illustrert ved dateringen av midtpartiet i den store stolpen nr. 19 til førromersk jernalder; den må være skåret av en flere hundre år gammel furu.

HUS II

Huset lå 15 m vest for Hus I, parallelt med dette, orientert omtrent nord–sør, men med en helt annen arkitektur. Det er treskipet, med to rekker med takbærende stolper, og veggen er markert med en grøft, uten andre konstruksjonsspor. Et annet særpreg er at

den indre del i nord mangler spor etter takbærende stolper. Det er ikke tegn til at huset har brent.

Form og dimensjon

Huset ble avdekket og undersøkt i flere omganger; deler av vegggrøftene ble derfor ødelagt eller slitt bort av stadige opprensninger.

Huset var svakt konvekst, ca. 10 m bredt på det bredeste og ca. 7–8 m i nordre ende, målt fra midten av vegggrøftene. Det var ingen synlig endevegg i sør, så dette gavlpertiet var tilsynelatende helt åpent. Lengden fra kortveggen i N til sørenden av vestveggen er ca. 33 m, men omtrent her står de to sørligste takbærerne, så man må regne med at huset har strukket seg iallfall et par meter utenfor stolpene. Lengden blir da ca. 35–36 m. Huset har to deler: søndre del med en lengde på vel 20 m hadde fem par takbærende stolper, mens man som nevnt ikke kunne finne synlige spor av takbærende stolper i nordre del på ca. 15 m, til tross for intens leting. De to nordligste stolpeparene hadde større avstand enn de øvrige, og her hvor huset var på det bredeste, var det to kokegrop/ildsteder som lå omtrent langs husets midtlinje. Beliggenheten, i et stolpefritt rom på ca. 60 m², gjør at disse antas å tilhøre huset.

Datering

De to kokegropene/ildstedene som antas å tilhøre huset, er begge datert til yngre romertid, 235–335 e.Kr (nr. 118) og 215–400 e.Kr (nr. 120), og gir det beste grunnlag for datering av huset. Datering på bjørk og hegg fra veggroften overlapper (145–375 e.Kr.), men spørsmålet er hva som egentlig er datert. Et korn fra veggroften ga et annet resultat, 10–130 e.Kr., opplagt eldre enn huset. En furuprøve fra et stolpehull kunne være en rest av stolpen, men siden det ikke er tegn til at huset har brent, er det usikkert hva som er datert. Dateringen til 1915–1700 f.Kr. viser at kullet ikke har sammenheng med huset. Veggroften i nord ligger over en liten kokegrop datert til 1505–1400 f.Kr. Hus II respekterer ikke gravene, veggroften skjærer gjennom to flatmarksgraver (nr. 37: 365–40 f.Kr., og 79: 30 f.Kr.–75 e.Kr.). Tre graver ligger innenfor huset, alle datert til førromersk jernalder.

Kulturlag

I nordre del var det tidligere avdekket del av et kulturlag (nr. 53). Det ble tatt ut prøver for pollenanalyse, som resulterte i en del kornpollen og pollen av engplanter, som var grunnlaget for tolkningen av laget som rest av en åker (H.I. Høeg, rapport vedlagt). Laget lå temmelig midt i nordre del av Hus II og er sannsynligvis en rest av et gulvlag som må tilhøre huset. Det ble ikke påvist makrofossiler, også et tegn på at huset ikke har brent. Laget var opptil 20 cm tykt. All masse ble vannsåldet, men det ble gjort få funn – litt kull, små biter brent leire og noen små biter brente bein. I et profil gjennom kulturlaget kom det frem en grop med kull i bunnen av laget som ble datert til 265–430 e.Kr. Ved utgravningen av kulturlaget kom det frem et ildsted (53B), som fikk omtrent identisk datering, 265–425 e.Kr. I ettertid ble det klart at det var samme struktur som var datert to ganger. Dette gir en bakre datering av kulturlaget. Dateringene er noe yngre enn de to fra ildstedene som tilhører huset, men de overlapper hverandre, og samlet viser dateringene at husets brukstid må ligge innenfor yngre romertid. Huset er altså yngre enn Hus I.

Ingen av funnene kan bidra til tolkning av funksjonen til denne del av huset, men pollenanalysen gir en indikasjon på at det kan ha vært et kornlager her (Martens og Gustafson 2002).

HUS IV

Dette huset er enda dårligere bevart enn Hus II, noe som har sammenheng med gjentatte opprensinger. Det ligger rett over Hus II og har samme form, med svakt buede veggrofter, men ikke samme dimensjon. Østre veggroft overlapper veggroften i Hus II, og

stratigrafien i snitt gjennom begge grøfter viste helt klart at Hus IV er *yngre* enn Hus II. Siden Hus II ikke viser noen tegn til at det har brent ned, må det være revet for at Hus IV kunne bygges.

Form og dimensjon

Huset er som Hus II svakt konvekst, med veggrofter og åpen gavli i sør, men det har ikke de enorme dimensjonene. Det er smalere, ca. 8 m bredt, omtrent samme lengde, ca. 35 m, og litt forskjøvet mot sør. Også dette huset har et stolpefritt rom i nord, mens det er takbærende stolper i søndre del, trolig fem par. Ingen ildsteder/kokegrop kan sikkert tolkes å tilhøre huset (fig. 5.11).

Datering

Av stratigrafiske grunner er det helt klart at dette huset er yngre enn Hus II, men sannsynligvis bygget nokså snart etter at dette ble revet. Trolig ble huset revet nettopp for å bygge Hus IV. Det må altså være bygget i yngre romertid eller tidlig folkevandringstid. Forsøk på å datere huset var lite vellykkede. Det ble datert trekull av furu og et korn fra samme stolpehull, som ga henholdsvis bronsealder og førromersk jernalder, noe som viser at de ikke kan ha noen sammenheng med huset. Byggkorn fra et stolpehull som ble datert til førromersk jernalder, og et korn fra veggroften som ble datert til tidlig romertid, kan heller ikke ha sammenheng med huset. Kull av bjørk også fra veggroften ble datert til 255–425 e.Kr., en datering som «passer», men igjen er spørsmålet hva som egentlig er datert. En kokegrop som ligger innenfor huset, men ikke i midtlinjen, har omtrent samme datering, 255–425 e.Kr. (nr. 711), men plasseringen gjør at det er usikkert om den tilhører huset. Dateringsgrunnlaget for dette huset er med andre ord spinkelt. De stratigrafiske observasjonene som gjelder Hus II, gjør at det mest sannsynlig er bygget ved overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid (fig. 5.12).

Nok et hus?

Ved å kombinere stolpehull i området med Hus V har Jes Martens forsøkt å rekonstruere nok et hus, som må være yngre enn Hus V og Hus I. Dette ligger på skrå NØ–SV som Hus V og overlapper delvis dette. Jeg er usikker på denne tolkningen, men det store antall stolpehull i dette området *kan* tyde på at det har ligget flere bygninger her, eventuelt andre konstruksjoner.

SAMMENFATNING OG TOLKNING

Etter en vurdering av C14-dateringene kan jeg konkludere med en huskronologi. Hus V er det eldste,

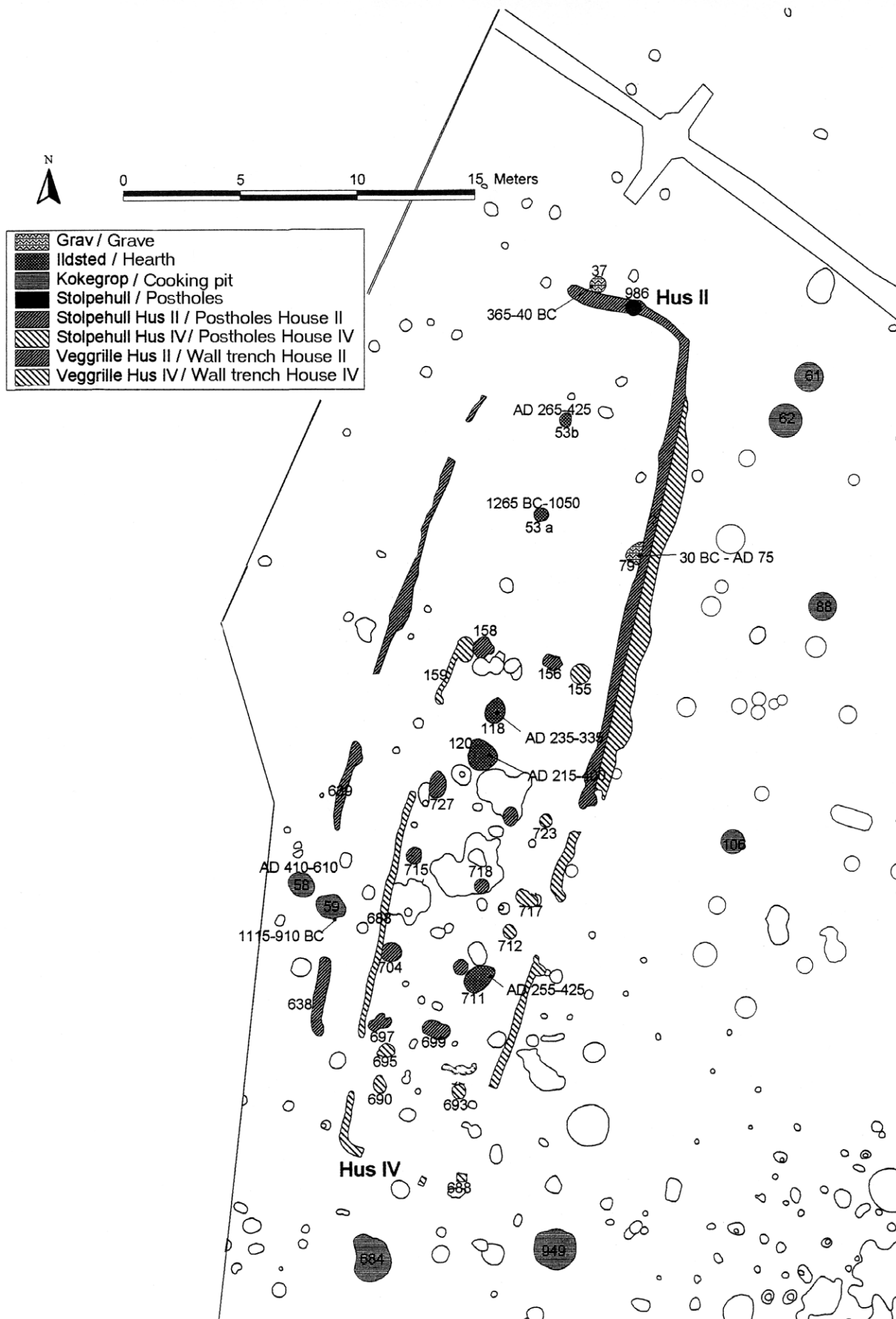

Fig. 5.11. Plan over Hus II og IV påført strukturnummer
 Fig. 5.11. House II and IV with structure numbers.

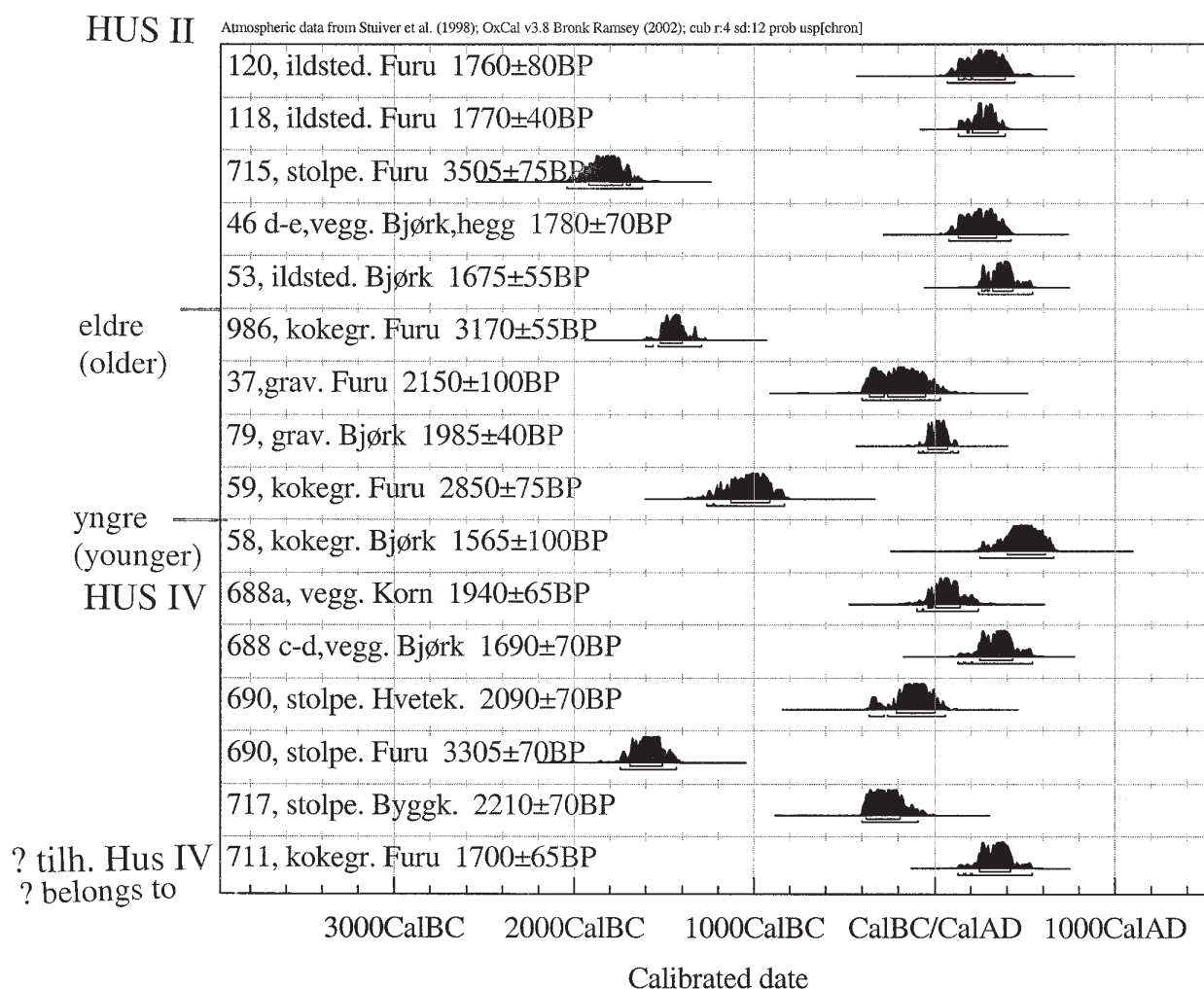

Fig. 5.12. Diagram over C14-dateringer fra Hus II og Hus IV
Fig. 5.12. House II and House IV. Diagram with carbon-14 dates

bygget i førromersk jernalder, og må ha blitt revet for at Hus I skulle kunne bygges. Det er mulig det brant ned, men uansett måtte restene fjernes for at man skulle kunne bygge Hus I. Dette er et praktbygg omtrent dobbelt så langt som Hus V, med en helt annen og avansert arkitektur, og orienteres N–S. Hus I har sin brukstid i eldre romertid og brant ved overgangen til yngre romertid. Etter brannen ble Hus II reist, ca. 15 m vest for Hus I, ikke mindre imponerende, men med et helt annet arkitektonisk uttrykk. Dette er også orientert N–S. I samme periode, muligens ved overgangen til folkevandringstid, ble dette huset revet for byggingen av Hus IV. Dette ble reist på samme tomt, med samme arkitektur, men med litt andre dimensjoner – det var ikke fullt så bredt. Dette huset sto muligens inn i folkevandringstid, men bruksperioden er usikker. Det er sannsynlig at disse fire husene følger rett etter hverandre. En levetid på ca. 200 år for et hus er mulig, men vanskelig å belegge (jf. Løken, Pilø og Hemmdorf 1996:59).

Som det fremgår av beskrivelsene ovenfor, dreier det seg om hus med en spesiell arkitektur og usedvanlige dimensjoner, bortsett fra Hus V. Hus I, II og IV har sine paralleller på Forsandmoen i Rogaland, hvor de omtales som haller, altså bygninger knyttet til makt og prestisje (Løken 2001). På Forsandmoen er det avdekket sju hus av samme type som Hus I på Veien (op.cit.56 f.); det eldste er datert til førromersk jernalder. Det største er fra samme tid og har omtrent samme dimensjoner som Hus I – det er nesten 50 m langt og vel 7 m bredt – og er datert til eldre romertid. Løken antar at det stolpefrie midtrommet har hatt en «hallfunksjon».

Parallellen til Hus II på Forsandmoen omtales av Løken som et enestående hus, spesielt bredden på ca. 9 m, og det har et stort midtrom med to ildsteder på ca. 54 m². Hus II har omtrent samme dimensjoner, men er litt bredere, og midtrommet er ca. 63 m². Slike brede hus er sjeldne og er knyttet til maktsentra (Løken 2001:77, 62 fig. 6). Løken omtaler dette huset som en sal, en bygning som bare har «hallfunksjon».

Fig. 5.13. a–b. Oppbygging av et langhus. a) Reisverket for det nye Hus I. b) Et nytt langhus, et rekonstruksjonsforslag. (Foto: KHM)

Fig. 5.13. a–b. Construction of a langhouse

Husene på Forsandmoen som har samme spesielle arkitektur som på Veien, tolkes av Løken som bygninger med en spesialfunksjon, ikke egentlige gårdshus. Her er to typer prestisjebygg, ett med flere rom, hvorav ett fungerer som «hall» (som Hus I på Veien). Det andre bygg er ettroms og har bare en «hallfunksjon» og kalles sal (som Hus II og IV på Veien).

Nylig er det avdekket et imponerende langhus med uttrukne stolper fra eldre romertid på Missingen i Østfold, minst 60 m langt. Bårdseth (2009b) har tolket det som en høvdinggård som huset en krigergrope, og mener at høvdingen tilhørte «krigeraristokratiet». Mangel på prestisjegjenstander gjør at hun ikke knytter gården til det øverste aristokratiske nivå. Huset har samme form og arkitektur som Hus I på Veien, som riktignok er noe kortere. Gravenes innhold på Veien fra denne perioden er beskjedne, og våpengravene har intet prestisjepreg – de sprer seg i tid med omtrent ett funn per hundre år. Min tolkning av husets funksjon bygger på beliggenhet og stedsnavn (se kap. 6.3).

Diskusjonen omkring betegnelsene *hall* og *sal* er oversiktlig referert i Løken 2001. For meg er ikke betegnelsen av husene viktig, men tolkningen av husene sett i sammenheng med stedets funksjon. Det vil jeg ta for meg i kapittel 6.3.

5.2. KOKEGROPENE

Kokegroper er avdekket i mange ulike kontekster; de er et vanlig fenomen på plasser hvor det har stått jernalderhus. I forbindelse med flateavdekkingen i åkeren ved gravfeltet ble det foruten flatmarksgraver og langhus også avdekket kokegroper. De detaljerte beskrivelsene til Oluf Rygh fra utgravningene på 1870-tallet tyder på at det også ligger kokegroper og flatmarksgraver *under gravhaugene*, jf. kapittel 4.1 og Gustafson 2002.

Kokegroperne lå ikke samlet som et kokegropefelt, men det er en tendens til at de lå omkring en «åpen plass». Siden de fire langhusene ikke er samtidige, men tett etterfølgende, kan det åpne feltet ikke karakteriseres som et «tun». De fleste flatmarksgravene ligger også i dette området. To graver lå inni Hus I, det vil si at Hus I er bygget over. Hus II og IV er bygget over tre graver, og vegg-grøften skjærer gjennom to av dem. Ved bygging av disse husene er det ikke tatt hensyn til gravene, noe som imidlertid er tilfellet ved anleggning av kokegroperne.

Kokegroperne lå utenfor husene. Noen av gropene overlappet husene og må være yngre, og noen må ha ligget under husene og må være eldre. I husene var det vanligvis ikke kokegroper. Et av ildstedene i Hus I var fullt av skjorbrent stein (nr. 85), men tilhører trolig *ikke* huset. Grop 898 (førromersk jernalder) hører trolig til hus V og var betegnet som kokegrop. Den var atypisk ved at det ikke var det klare skille mellom kullag og steinlag – kullet var temmelig oppløst, og noen svært oppsprukne stein lå spredt i det kullholdige laget. Gropen bør heller kalles ildstedsgrop. Innenfor Hus II ligger to groper som var omtalt som kokegroper, som sannsynligvis hører til huset (nr. 118 og 120).

Tjueto kokegroper er C14-datert. I tillegg var her en del groper som kan tolkes som kokegropebunner (de mest sannsynlige er med på oversiktene), samt ildstedsgroper (uten kokstein, ikke med på oversiktene). Dateringene følger det normale mønster i Norge, flest i eldre jernalder, men tradisjonen begynner i bronsealder (Gustafson 1999). De eldste dateringene er fem groper fra yngre bronsealder, fire groper er datert til førromersk jernalder, ni til romertid og tre til folkevandringstid. Ved slutten av folkevandringstid er det slutt på bruken av kokegroperne. Her er det altså en 1500 år lang tradisjon som blir brutt.

Liste over C14-dateringer i vedlegg til dette kapittel.

Fig. 5.14. Utgravningsfeltet med kokegropene markert og påført nummer.
Fig. 5.14. The excavation area with cooking pits.

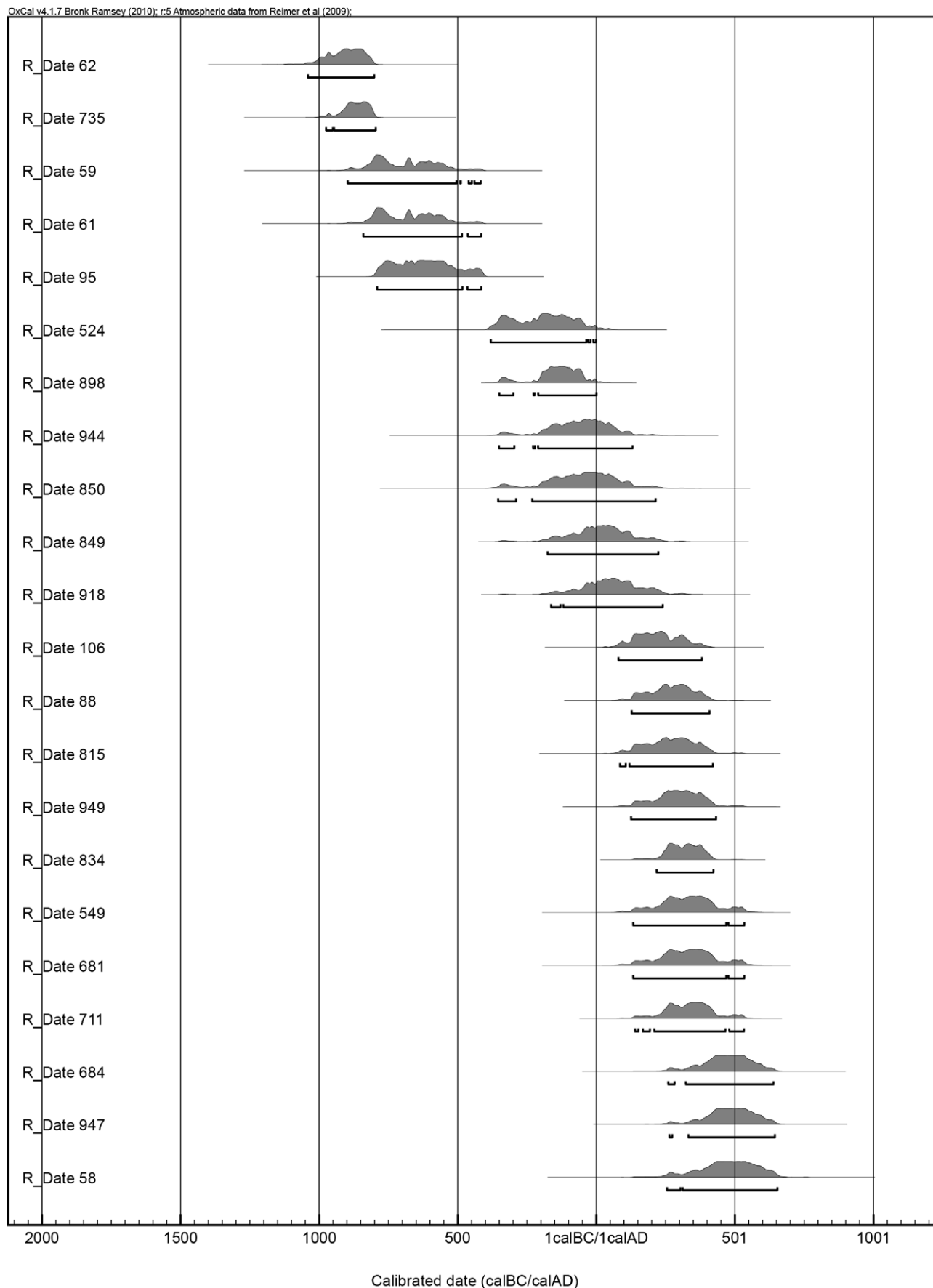

Fig. 5.15. Diagram over C14-dateringer fra kokegroper.
 Fig. 5.15. Diagram with carbon-14 dates from the cooking pits.

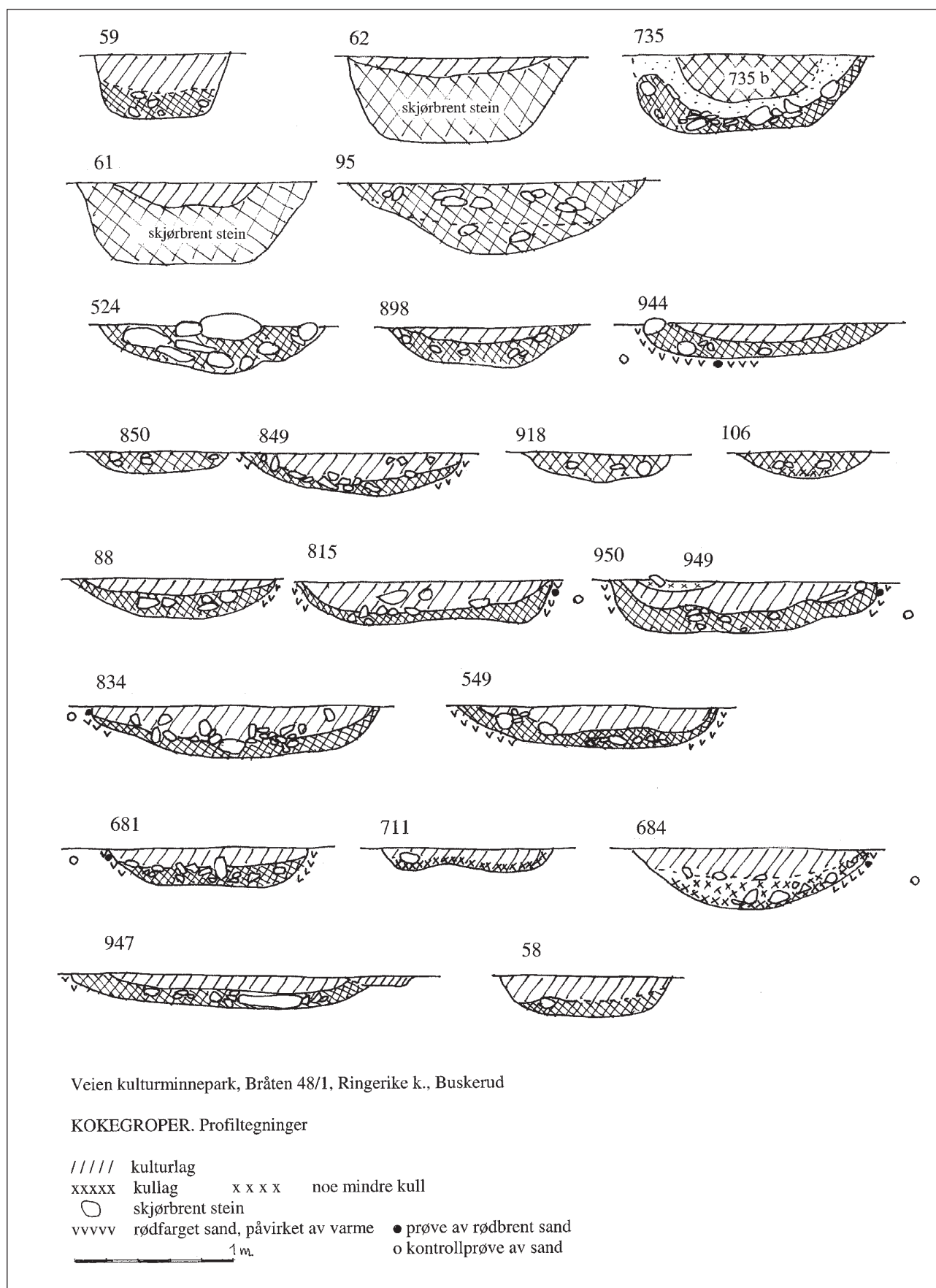

Fig. 5.16. Profiltegning av kokegropene
 Fig. 5.16. Profile drawings of the cooking pits

Som det fremgår av profiltegnningene, er det en viss variasjon. Felles er innholdet av kull og skjørbrent stein. Gropene fra bronsealder skiller seg ut ved at de er særlig dype, om lag 0,5 m, med bratt sidekant (ikke alle er godt dokumentert). Nr. 621, 62 og 95 hadde et tettpakket lag med hardt brennt, oppsprukket og rødfarget stein, nr. 735 hadde samme karakter, om enn ikke så tykt steinlag. Kanskje har de vært benyttet flere ganger. Gropene fra jernalderen er grunnere og videre, med ett lag ildpåvirkede, nevestore steiner over et kullag, slik kokegropen vanligvis karakteriseres.

Profiltegnningene gir ikke alltid et riktig bilde av mengden skjørbrent stein. For å få et mål på denne og et sammenlikningsgrunnlag, er skjørbrent stein målt i 10 liters-bøtter. Ofte er de målt i to omganger siden gropene ble gravd i to halvdel på forskjellig tidspunkt. Dette målet er svært omtrentlig og er ikke dokumentert for alle gropene. I flere av gropene er bare mengden i halve gropen dokumentert; derfor står det «+ ?» i tabellen i vedlegg 5.2a. Mengden varierte med størrelsen og hvor godt gropen var bevart. I gropene hvor steinlaget var intakt, var det fra omkring 20 l til over 100 l stein.

I tillegg til gropene med kull og skjørbrent stein ble det avdekket en grop med bare stein (nr. 824). Her var ca. 30 l nevestor stein som hadde spor av ildpåvirkning; steinene var litt sprukne og litt rødbrente. Dette tolker jeg som et lager av kokstein som har vært brukt og kan gjenbrukes. At noen av steinene tas opp og brukes på nytt, kan være forklaringen på variasjonen av mengde kokstein i gropene, også variasjonen i hver halvdel.

I kanten av flere av gropene ble det observert rødfarget sand, som var påvirket av brenning i gropene. Dette er påvist i de fleste gropene fra jernalderen, men utvilsomt er det også brennt i gropene fra bronsealderen siden det var mye kull i dem; sannsynligvis har det brennt bål i alle gropene. I flere groper ble det dessuten observert brente trestykker in situ. Vanligvis var den røde sanden i gropenes sidekanter, og av og til også under bunnen. Det ble foretatt temperaturmåling av brennt sand i kanten av noen groper. Den viser en temperatur på mellom 300 og 500/600 grader C (Lindahl og Ramsted 2001, rapport vedlagt).

I de aller fleste kokegropene var det benyttet furu; unntakene er de fire fra førromersk jernalder og en fra folkevandringstid, hvor dateringene er foretatt på bjørk. I ildstedene i Hus I er det også benyttet bjørk. Stedet ligger på en furumo, og den omfattende bruken av furu som brensel kan bety at det var slik også i bronsealder og jernalder. Erfaring fra andre undersøkelser tyder på at man har benyttet den lokale vegetasjon som brensel. Bruk av furu som brensel kan representere en feilkilde ved at furutrær kan bli gamle.

Et godt eksempel på dette er en av de største stolpene i Hus I, hvor innerveden er datert, og hvor resultatet ble flere hundre år «for gammelt» (Gustafson 2005c og kap. 5.1). Jeg tror imidlertid ikke man har benyttet store furutrær som brensel i kokegropene, og det er ikke slik at furudateringene alltid er de eldste.

I de best bevarte gropene var det et kulturlag over de brente steinene, et sekundært påfylt lag. I to groper var det ildsted og kullag som daterte dette laget. I grop 735 er kullet i bunnen datert til yngre bronsealder (905–810 f. Kr.). Dateringene av det *sekundære kullaget*, prøve B (1015–845 f. Kr.), overlapper dateringene fra bunnen. Nr. 950 er et ildsted (260–415 e. Kr.) som ligger *over* kulturlaget i kokegrop nr. 949 (240–410 e. Kr.); disse dateringene overlapper også hverandre. Som påvist i andre områder viser disse dateringene at laget er påført relativt raskt etter at gropene er gått ut av bruk; altså kan det inneholde informasjon om samtidige aktiviteter omkring gropene. I flere av gropene ble det tatt ut jordprøver fra dette laget for pollenanalyse, i håp om at den kunne gi informasjon om landskapet. I denne sanden var det dårlige bevaringsforhold; det var lite pollen i motsetning til i groper andre steder (se artikler av Gustafson om groper ved Andelva i Eidsvoll og i Flå i Hallingdal samt på moreneryggen i Ås i Gustafson, Heibreen og Martens 2005).

I flere groper var det funn av brente bein både i laget over gropene og innimellom steinene. Stort sett er det dyrebein (artsbestemt som sau/geit), men i to groper ble det også funnet et mulig menneskebein (nr. 849, eldre romertid, og nr. 58, folkevandringstid). Om dette eventuelle menneskebein er havnet i kokegropen tilfeldig og stammer fra en branngrav, er uvisst. Det er ingen graver i umiddelbar nærhet. Brennte bein av sau/geit er funnet i groper fra hele jernalderen, også andre steder, og det er sannsynlig at dette er rester etter måltider tilberedt i gropene. Bein fra kokegropmåltider blir ikke brennt, men kokt, så disse dyrebeina må være sekundært brennt og trolig knust etter måltidet. Kanskje dreier det seg om en spesiell behandling av rester etter rituelle måltider, men om noen bevisst har plassert beina i gropene, eller om de er havnet der tilfeldig, er et åpent spørsmål.

I fem groper ble det funnet tenner av dyr. Det er påfallende at tennene i motsetning til øvrige bein *ikke* er brennt. I en av gropene fra bronsealder var det en tann, som ikke er artsbestemt. I to groper fra førromersk jernalder – en kokegrop (nr. 524) og et ildsted (nr. 898) i Hus V (se kap. 5.1) – ble det funnet hestetenner. C14-datering av en hestetann fra hver av gropene bekrefter en sammenheng. To ganger er hester ofret, og sannsynligvis spist, og det er sikkert

Fig. 5.17. a–f. Foto av et utvalg kokegroper.

a) Nr. 986, liten grop fra bronsealder

b) Nr. 62, grop fra bronsealder

c) Nr. 735, grop fra bronsealder

d) Nr. 834, grop fra eldre jernalder

e) Nr. 681, grop fra eldre jernalder

f) Nr. 949, grop fra eldre jernalder

Foto KHM

Fig. 5.17. a–f. A selection of photos of cooking pits

ikke de eneste tilfeller. Også i to groper fra romertid og folkevandringstid ble det funnet ubrente tenner som kan være fra storfe (ikke umulig hest).

På Veien overlapper bronsealderdateringene av kokegroper med de eldste dateringene av flatmarksgravene. Flatmarksgravskikken og bruken av kokegropene synes å begynne samtidig, omkring 1000 f.Kr. Det kan tyde på at bruken av kokegroper har en sammenheng med ritualer knyttet til flatmarksgravene. Overgangen til hauggravskikk skjer omkring Kr.f. Om ideologien endret seg i løpet av eldre jernalder, fortsetter bruken av kokegroper i gravhaugperioden og slutter i folkevandringstid.

Som allerede antydnet mener jeg det er rimelig å tolke kokegropene i dette området som spor etter matlaging. Måltider på et helligsted må ha hatt en rituell funksjon. Sammenhengen med graver i tid og rom er et argument som støtter oppfatningen at

matlaging i kokegroper ikke er et hverdagsmåltid. Nettopp den lange tradisjon på Hove i Åsen var Farbregds argument for å knytte kokegropene til religiøse handlinger, som offermåltider (Farbregd 1986; jf. også Narmo 1996). Funnene av hestetennene støtter denne tolkningen. Hestens posisjon i det forhistoriske samfunn er velkjent. Hvis tennene representerer et offer i forbindelse med rituelle måltider (Gustafson 2005b; Oma 2005), er dette en tradisjon som følger kokegropene på dette stedet.

Gropene lå som nevnt utenfor husene og representerer derfor en utendørsaktivitet, fester i det fri og derfor ikke vinterfester. Mange ritualer kan være utført på denne kultplassen, knyttet ikke bare til begravelser, men også andre overgangsritualer og for eksempel årstidsfester. Noen av dem har vært knyttet til kokegropene.